

Wat wij kunnen leren van economen
die (bijna) niemand meer leest

Wat wij kunnen
leren van
ECONOMEN
die (bijna) niemand
meer leest
Irene van Staveren

Boom

© Irene van Staveren, 2016
© Boom uitgevers Amsterdam, 2016

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

Verzorging omslag: René van der Vooren
Verzorging binnenwerk: Steven Boland
Foto auteur: © Eric Brinkhorst

ISBN 9789089538710
NUR 160

www.boomuitgeversamsterdam.nl
www.boomfilosofie.nl

Inhoudsopgave

Voorwoord	7
Inleiding	11
1. De bijna-implosie van het kapitalisme	19
2. Het waterhoofd van de financiële sector	41
3. De schuld-en-boete-achtbaan	65
4. De fatale verwarring van onzekerheid met risico	87
5. Het testosteroneffect	109
6. De illusie dat de rijken voor de welvaart zorgen	131
7. De lamme helpt de blinde het financiële moeras in	155
8. Hoe de crisis een gebrek aan veerkracht blootlegt	181
9. Vervuilen wordt gratis	203
10. Het gevaar van de dominantie van één theorie	223
Conclusie	247
Over de auteur	251
Noten	253

Voorwoord

Dit boek is een onbedoelde afgeleide van mijn leerboek economie.¹ Dat boek heb ik geschreven uit frustratie over de eenzijdigheid van lesboeken voor studenten. Ik had gehoopt, en velen met mij, dat de financiële crisis van 2008 het economieonderwijs zou gaan verbreden. Juist omdat de beperkte denkbeelden in de dominante economische theorie over risico, rente, geld, incentives en de economische gevolgen van ongelijkheid mede oorzaak zijn geweest van die crisis. Het schrijven van dat leerboek bracht me op het idee om dit boek te schrijven, voor een breder publiek in eigen land. Als antwoord op de vragen die ik krijg over de crisis en waarom economen die niet hebben zien aankomen. Of de vraag waarom we toch steeds met tegenstrijdige oplossingen komen. Meer uitgeven of meer bezuinigen? Uit de euro stappen of erin blijven? Belastingen verhogen of verlagen? De rente laag houden of toch weer laten stijgen? Of de vraag die maar weinigen, en vaak bedeesd, mij weleens stellen naar de mogelijkheid van een andere economie zonder te vervallen in de utopieën van communisme en communes. Alsof er simpelweg geen alternatief denkbaar zou zijn.

Mijn vingers jeukten om collega-economen, beleidsmakers, politici, studenten, journalisten, en welja, het ganse volk, inzicht te verschaffen in de rijkdom van economische theorieën en beleidsvisies die economen in de

afgelopen tweehonderd jaar hebben ontwikkeld. En die in de vergetelheid zijn geraakt of als karikaturen zijn overgedragen in het steeds verder vernauwde economieonderwijs in binnen- en buitenland. Van Adam Smith en Thorstein Veblen tot Karl Marx en Barbara Bergmann – allemaal eigenzinnige economen die belangrijke inzichten over de werking van de economie hebben geleverd. Economen die mechanismen beschreven waar we in de huidige economie nog steeds tegenaan lopen en waar economisch beleid doorgaans weinig rekening mee houdt. Economen die nog zelden in de kranten, tijdschriften, beleidsstukken, proefschriften en op tv genoemd worden. Hun verklaringen, ideeën, concepten en beleidsaanbevelingen zijn nog steeds actueel. Om dat te laten zien heb ik deze uitgelegd aan de hand van problemen die voortkomen uit de financiële crisis. Natuurlijk reikt de bijdrage van deze grootse economen aan de economische wetenschap veel verder en doe ik hun geen recht door ze elk maar één hoofdstuk toe te bedelen met slechts één crisisprobleem. Het gaat mij erom met dit boek duidelijk te maken dat er wel degelijk weloverwogen alternatieve inzichten zijn voor het begrip van de economie in relatie tot maatschappij en milieu, en voor de inrichting van de economie als zodanig. De geschiedenis van het economisch denken is veel rijker dan de meesten van ons weten, gaat veel verder dan de dominante theorie – de neoklassieke economische theorie. De vele economen die hebben bijgedragen aan het brede palet aan theorieën, concepten, methoden en beleidsopties worden echter nog zelden gelezen. Ik vind het hoog tijd dat we ons collectieve geheugen een beetje opfrissen met inzichten van enkele belangrijke economen en uiteenlopende theoretische stromingen. Want de economie is veel te belangrijk om aan één theorie over te laten.

Ik ben de medewerkers van de academische uitgeverij Routledge dankbaar dat ze mij gestimuleerd en gesteund hebben om een geheel nieuw, pluralistisch economieboek te schrijven, waarin ik diverse theorieën heb gepresenteerd. Ik dank mijn goede collega Rolph van der Hoeven voor het meelesen en voor zijn nuttige commentaar. En ik ben mijn uitgever, Niels Cornelissen, erkentelijk voor zijn enthousiasme en steun en Sophie Verhappen voor uitstekend redactioneel advies. Ik ben de mensen dicht om mij heen dankbaar dat ze na dat drukke schrijfwerk aan het ene boek nog een paar maanden hebben geaccepteerd dat ik veel vrije tijd tikkend op mijn laptop doorbracht voor weer een ander boek. Ik ben met name Eric Brinkhorst en Sam en Paula Curutchet dankbaar voor wederom veel geduld en een luisterend oor voor flarden van teksten in ontwikkeling. Iedere tekortkoming is natuurlijk geheel mijn verantwoordelijkheid.

Inleiding

Dit boek presenteert enkele belangrijke inzichten van tien gezaghebbende economen uit het verleden, gekoppeld aan problemen die aan het licht kwamen met de recente financiële crisis. Deze inzichten helpen om te begrijpen *wat* er fout ging, *waarom*, en *hoe* we dat in de toekomst kunnen voorkomen. Ik heb geprobeerd een concreet overzicht te schetsen, met bestaande economische problemen, recent cijfermateriaal, duidelijke inzichten van economen, en korte biografieën van deze wetenschappers. Grootse economen die vergeten zijn in het moderne economieonderwijs, of erger, bewust worden overgeslagen, alsof de heden ten dage dominante neoklassieke theorie de enige relevante is om de economie te begrijpen en te beïnvloeden. De financiële crisis heeft laten zien dat zo'n beperkte blik onterecht is en veel schade kan toebrengen. Het gebrek aan pluralisme in economieonderwijs laat veel economen en politici met lege handen staan. Of het nu gaat om de voortslepende eurocrisis of de hoog blijvende werkloosheid, de ondoorzichtige kosten van de gezondheidszorg of het onvermogen de CO₂-uitstoot serieus te verminderen. Beleidsmakers hebben recht op meer perspectieven, bredere analyses, en diverse economische argumenten.

Keynes lijkt nu weer helemaal terug. Althans, zijn beleidsadvies om in tijden van crisis de economie te stimuleren met extra overheidsuitgaven. Maar andere belangrijke

keynesiaanse inzichten bevinden zich nog diep in de vergetelheid van de geschiedenis van het economisch denken. Thomas Piketty heeft Marx even doen opstaan uit zijn Londens graf, met het inzicht dat ongelijkheid in kapitaal alleen maar toeneemt bij een lage economische groei. Maar de marxistische inzichten waarom dat zo is, blijven beperkt tot lijvige Duitse boeken waarvoor menigeen zich zou schamen als bezoek die in de boekenkast zou aantreffen. Terwijl je toch echt geen communist of marxistisch econoom hoeft te zijn om wat basiskennis Marx te hebben. Dat kan weleens heel nuttig zijn, zo laten recente studies van de OESO, de VN, het IMF en de WRR over economische ongelijkheid zien.² Daaruit blijkt glashelder dat economische ongelijkheid niet alleen toeneemt, maar dat deze ook negatieve effecten heeft op de economie als geheel.

En hoe zit het met andere dode economen? De theorie van de vrijetijdsklasse, van Thorstein Veblen, is al weer een eeuw oud. Die theorie legt uit hoe ondernemerschap wordt beperkt door de zelfgenoegzame rijke klasse, die juist het kapitaal voor vernieuwend ondernemerschap zou moeten leveren. Tegenwoordig kunnen we misschien beter spreken over de bakfietsklasse die weinig benul heeft van wat het betekent om laaggeletterd te zijn, geen middelbareschooldiploma te hebben, of de auto een dagje te laten staan. Het SCP noemt dit keurig de elite. En net als bij Veblen is dat geen compliment. De bakfietsklasse heeft wel de opleiding en financiële middelen om te ondernemen, risico's te nemen met investeringen in lokale bedrijven en om groen te innoveren, maar ze doet dat niet. De leden van de bakfietsklasse verzetten zich liever met al hun intellectuele kapitaal tegen oude, vieze bestelbusjes in de wijk en geven zich met een zelfvoldaan gevoel hijgend op de bakfiets over aan tijdrovende groene consumptieritjes naar de

vrije school van hun kinderen, ecowinkel en desembakker. De bakfietsklasse kijkt weg en laat daarmee de verantwoordelijkheid liggen om het eigen kapitaal in te zetten voor een duurzame buurt voor iedereen. Tja, Veblen – wie leest hem vandaag de dag nog?

Zo zijn er meer dode economen wier bijdragen we vergeten zijn, of van wie we alleen maar een eendimensionaal beeld hebben. Nog eentje dan. Margaret Reid, die in 1934 kwam met een verhelderende niet-technische definitie van efficiëntie: de minimalisering van verspilling, en wel in vier stadia van productie tot consumptie.³ Dat betekent dus dat we moeten kijken naar de inhoud van productie en consumptie in plaats van abstracties na te jagen als schaalvergroting en privatisering, die alleen maar kostenbesparingen opleveren onder strikte voorwaarden. Is schaalvergroting van ziekenhuizen wel efficiënt? Daalt de prijs per patiënt met meer bedden? Of komen er managementlagen bij en transactiekosten voor overleg? En misschien ook wel onderling wantrouwen en minder keuzevrijheid voor patiënten? Onderzoek laat zien dat kleine ziekenhuizen soms lagere kosten hebben dan grote... En was de privatisering van de thuiszorg wel zo efficiënt? Waarom is kleinschalige buurtzorg dan zo'n succes en gaan grote geprivatiseerde thuiszorgaanbieders failliet? Margaret Reid leerde haar Amerikaanse en Canadese economiestudenten te kijken naar wat efficiëntie werkelijk is en hoe je die meet in een bepaalde context. Tegenwoordig leren studenten dat efficiëntie een doel op zich is dat vanzelf bereikt wordt met privatisering, deregulering en schaalvergroting.

Er is trouwens één econoom die ik in dit boek bespreek die nog springlevend is, al is hij de tachtig reeds gepasseerd: Amartya Sen. Ik vind hem de inspirerendste econoom van deze tijd en prijs mezelf gelukkig dat ik hem

af en toe mag ontmoeten. Verderop in dit boek leg ik uit waarom.

Om de uitdagingen van de economie van vandaag te doorgronden en er antwoorden op te vinden hebben we helemaal geen nieuwe theorieën nodig. De inzichten bestaan al, en bestonden al ver vóór de financiële crisis uitbrak. Een pluriformiteit aan economische inzichten is cruciaal, zo leerde Joan Robinson haar studenten al een halve eeuw geleden in Cambridge: het doel van economie studeren is niet om modellen te bouwen en voorspellingen te kunnen doen, zei ze, maar om te voorkomen dat je door economen belazerd wordt. Zij is de econoom die ik in het laatste hoofdstuk bespreek, want daarin gaat het om de noodzaak het economieonderwijs te verbreden. Niet alleen met de tien economen die ik in dit boek kort bespreek, maar natuurlijk ook met anderen. Mijn selectie is namelijk gekleurd – het is mijn eigen top tien. Er zijn dan ook veel meer economen de moeite van het lezen waard. Zoals John Stuart Mill, die samen met zijn vrouw Harriet Taylor over belangrijke sociaaleconomische onderwerpen schreef, Charlotte Perkins Gilman, een feministische econoom *avant la lettre*, Alfred Marshall, wiens waarschuwing voor de verwiskundiging van de economische wetenschap in de wind geslagen is, Arthur Lewis, die de langetermijnontwikkelingen van economieën beschreef, Joseph Schumpeter, die de dynamiek van markten kenschetste als ‘creatieve destructie’ en zelf een bank failliet liet gaan, en Elinor Ostrom, de eerste en tot nu toe enige vrouw die de economische Nobelprijs kreeg toegekend.

Veel economen, politici, journalisten en opiniemakers zijn de rijke inzichten van deze uitzonderlijke denkers grotendeels vergeten. Omdat er inmiddels al twee generaties economen groot zijn geworden met maar één economische

theorie. In de veronderstelling dat het einde van de geschiedenis van het economisch denken was aangebroken, omdat nu eenmaal die ene theorie gewonnen had. Einde verhaal, aldus de mainstream. Milton Friedman en Margaret Thatcher hadden gewonnen. En iedereen die er sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw anders over dacht werd genegeerd, of erger, een beetje dom gevonden.

Dat heb ik zelf ook ervaren als pluralistische econoom. Toen ik in de jaren tachtig economie studeerde in Rotterdam, verbaasde ik mijzelf over het smalle en naïeve mensbeeld van de micro-economie. En wachtte ik met groeiend ongeduld tot ik in de macro-economiecolleges zou leren hoe je werkloosheid aanpakt, armoede oplost, of op zijn minst een economische crisis bestrijdt en voorkomt. Mijn geduld werd niet beloond. De kleine afdeling met keynesiaanse economen op de achtste verdieping van de economische faculteit bleek niet on speaking terms te zijn met de afdelingen op de andere verdiepingen. En de promovendus bij wie ik een werkcollege macro-economie volgde, verruilde later zijn carrière voor een baan in de juridische wereld, nadat hij eerst een artikel publiceerde waarin hij aangaf gedesillusioneerd te zijn over het gebrek aan realiteitszin in de economische wetenschap. Maar ik gaf niet op en schreef me in voor de niet-verplichte colleges ethiek & economie en geschiedenis van het economisch denken. Ik deed een keuzevak theologie en volgde alle keuzevakken over ontwikkelingslanden, waarna ik een halfjaar vertrok naar Indonesië om mijn scriptie te schrijven over echte economische problemen. En toen ik, vers afgestudeerd, wilde gaan promoveren op het werk van Amartya Sen en de ethische grondslagen van de economische theorie, werd ik acht jaar lang van het kastje naar de muur gestuurd door hoogleraren economie in heel het land. Eentje in diezelfde

hoge toren in Rotterdam beet me toe: ‘We zijn hier geen parkeerplaats voor promovendi.’ Gelukkig vond ik uiteindelijk een promotor die wel de interesse en de moed had om mij te begeleiden, een econoom aan een andere faculteit van dezelfde universiteit. De rest is geschiedenis. Ik werk inmiddels al weer zestien jaar aan het Institute of Social Studies, dat ironisch genoeg een paar jaar geleden onderdeel werd van de Erasmus Universiteit. Ik ben ook lid van het Sustainable Finance Lab, een denktank die in debat gaat met de financiële sector om deze duurzamer te laten worden: economisch, sociaal en ecologisch. En ik ben betrokken bij het studenteninitiatief Rethinking Economics NL, omdat ik wil bijdragen aan een pluralistische economieopleiding in ons land – de opleiding die ik zelf zo gehoopt had te krijgen.

Dit boek heb ik geschreven omdat ik merk hoe niet alleen binnen de wetenschap maar ook daarbuiten het economisch denken vernauwd is. Het idee dat er geen alternatief is overheerst. Het gevoel dat markten nu eenmaal hun eigen weg volgen en niet beïnvloed kunnen worden, slaat veel discussie over alternatief economisch beleid dood. Of het idee dat de beurs nu eenmaal dicteert dat bedrijven lean-and-mean moeten zijn om op de wereldmarkt te kunnen overleven. En dat de overheid niets kan doen of juist, voor anderen, het enige alternatief is. Maar zulk pessimisme en zo’n gebrek aan verbeelding zijn helemaal niet nodig, en kunnen met een beetje opruimen van oude, degelijke economische kennis worden bestreden. Het doel van dit boek is om iedereen die daarin geïnteresseerd is een variëteit aan (bijna) vergeten economische inzichten te bieden. En om daarmee de discussie over economie en economisch beleid te verbreden en te verdiepen. En, tot slot, om daarmee het gevoel van machteloosheid van velen

tegenover zelfgenoegzame mainstreameconomen en volgzame beleidsmakers te verminderen.

In de tien hoofdstukken die volgen bespreek ik aan de hand van een economisch probleem dat door de crisis zichtbaar is geworden of versterkt is, economen en hun originele en vaak heel concrete ideeën en beleidsvisies. De economen die in dit boek besproken worden zijn, in volgorde waarin ze behandeld worden: Karl Marx, Hyman Minsky, John Maynard Keynes, Frank Knight, Barbara Bergmann, Thorstein Veblen, Amartya Sen, Gunnar Myrdal, Adam Smith en Joan Robinson. Elk hoofdstuk heeft dezelfde eenvoudige opzet, want het lezen moet natuurlijk wel leuk blijven. Anders haalt u mijn in het Engels geschreven leerboek van ruim vierhonderd pagina's maar uit de bibliotheek.⁴ De hoofdstukken beginnen met de beschrijving van een economisch probleem. Daarna volgt de uitleg van een belangrijk inzicht van een econoom hierover, gevolgd door een korte biografie.⁵ Elk hoofdstuk sluit af met enkele voorbeelden uit de economische praktijk die aansluiten bij de visie of beleidsaanbevelingen van de betreffende econoom.